

A szakszervezeti mozgalomtól a munkástanácsokig

A forradalmi bizalmik Németországban
1914 és 1918 között

Amikor 1914-ben kitört az első világháború, a munkásmozgalmak a legtöbb európai országban feladták internacionalista elveiket, hogy támogassák kormányuk háborús törekvéseit. Azonban ez a váratlan és előre nem jelezhető fordulat egészében többszörös ellenállásba ütközött. A német munkásmozgalomban, ami akkorra a II. Internacionálé vezető szocialista szerveződésévé nőtte ki magát, két egymással párhuzamos, háborúellenes mozgalom jött létre. Az első *Németország Szociáldemokrata Pártján* (SPD) belül alakult ki; a másik ellenzéki erőt a megerősödő *szakszervezeti mozgalom* hozta létre. Mindkét mozgalom azért küzdött, hogy a szervezett munkát összhangba hozza a béke és a nemzetközi szolidaritás eszméivel. Az SPD-n belüli tiltakozások végül pártszakadáshoz vezettek: először a szociáldemokraták és a független szocialisták között alakult ki megosztottság, majd a szociáldemokraták és a kommunisták között is.

Míg a kommunisták és a szociáldemokraták közötti megosztottság elhúzódott és világméretű rivalizálássá nőtte ki magát, addig a németországi szakszervezeti mozgalomban bekövetkező szakadás folytán nem jött létre olyan új szervezet, amely túlélte volna a háború utáni időszakot. Ez lehet az oka annak, hogy napjainkban miért nem beszél senki a forradalmi bizalmikról. Tudni kell róluk, hogy a háborúellenes szakszervezeti mozgalom legalább annyira fontos szerepet játszott a történelem során, mint a német parlamentben lévő ellenpárja. A kritikai attitűddel fellépő szakszervezetisek maroknyi csoportja nagyméretű tömegsztrájk-mozgalommá nőtte ki magát, amely később a munkástanácsok mozgalmává vált, fellépve a kormányzat és a szakszervezetekben kiépülő bürokrácia ellen.

Az 1918–1919-es németországi forradalom idején ez volt az a munkásmozgalom – a lázadó katonákat és tengerészeket is ideértve –, amely 1918 novemberében megdöntötte a monarchiát Németországban, végleg lezárva ezzel a milliók életét követelő első világháborút. A mozgalom egyben a szocializmus egy radikálisan új eszméjét is életre hívta, egy olyan eszmét, amelynek fókuszpontja nem az államhatalom és a központosítás volt, hanem az alulról szerveződő demokrácia és a munkások ellenőrzése: ez volt a *tanácskommunizmus* eszméje.

Ez az alulról szerveződő modell még a nagy szocialista teoretikusok számára is újdonság volt. Függetlenül attól, hogy centristák voltak, mint Karl Kautsky, vagy éppen szélsőbaloldali radikálisok, mint Lenin és Rosa Luxemburg, a szocializmust évtizedeken keresztül alapvetően mindenki a gazdaság és az államhatalom központosításának végső stádiumaként gondolta el. Most, hogy a kapitalizmus addigi legnagyobb válságán ment keresztül, a munkások a szocializmus olyan új modelljét dolgozták ki, amely nem a központosított tervgazdaság eszméjére koncentrált, hanem a munkásosztály öngazgatását helyezte előtérbe.

Jelen tanulmány az ún. *forradalmi bizalmik** történetét kívánja bemutatni, akiket az 1916–1918-as németországi tömegsztrájkok elsődleges szervezőiként tartanak számon. A korabeli Németországban a forradalmi bizalmik csoportja volt az egyetlen olyan háborúellenes szervezet, amelynek aktivista hálózatát az alulról szerveződő munkásosztály hozta létre a gyárakban. Berlinben ötven-nyolcvan bizalmi koordinálta a szóvivők hálózatának több száz tagját, akik több ezer gyári munkás képviselőként voltak felelősek. A csoport belső köreibbe csak nagy tapasztalattal rendelkező, veterán szakszervezetisek kerülhettek be. A forradalmi bizalmik politikai vezetőjükkal, Richard Müllerrel az élen, radikális pragmatizmust képviseltek: céljuk a tömegek mobilizálása és radikalizálása volt, a döntő többség beleegyezése nélkül azonban soha nem szólították fel cselekvésre a munkásokat. 1916 és 1918 között a szervezet sikerrel egyesítette magában az élcsapat és az alulról szerveződés eszméjét, egyszerre mobilizálva a tömegeket, illetve képviselve érdekeiket. 1918 novemberében a bizalmik voltak az egyik fő szervezőerő a németországi forradalomban, később pedig a munkástanács-mozgalom felhajtóerejét képezték.

* A németben: *Revolutionäre Obleute* (a ford.).

A mozgalom, intenzitása ellenére, rövid életű volt. A munkásosztályt 1920-ban képviselték utoljára pártok és szakszervezetek. Mi is történt valójában? Az ellenforradalmi erőszak leverte a forradalmat, a forradalmi tanácsokat feloszlatta, a birodalmi Németország politikai és gazdasági elitje pedig saját hibájából megbukott. A sikertelen általános sztrájkot követően az állami törvényszék – 1919 márciusában feloszlatta a munkástanácsokat, és alárendelt szervekké fokozta le őket; ezek a német munka-törvénykönyvben *Betriebsräte* (munkástanácsok) néven még ma is léteznek.

Ezek után a forradalmi bizalmik csoportja feloszlott, később pedig – a tanácsmozgalom más csoportjaihoz és aktoraihoz hasonlóan – egyik frakciójuk csatlakozott a Kommunista Párthoz. A forradalmi bizalmikhoz hasonló, alulról szerveződő radikálisoknak, a szociáldemokratákkal vagy a kommunistákkal ellentétben, nincs saját történetírói hagyományuk. Csekély számú tudományos munka ismerteti történetüket, az őket tárgyaló releváns szakirodalom pedig szinte kivétel nélkül német nyelven íródott.¹

A forradalmi bizalmik az esztergályosok szekciójából kerültek ki a *Német Fémmunkások Szövetsége*nek, a DMV-nek (*Deutscher Metallarbeiter-Verband*) berlini telephelyén. A DMV esztergályosait Richard Müller vezette, aki 1914-től ellenezte a szakszervezeti vezetőség kollaboráns politikáját. A berlini esztergályosok magasan képzett munkaerőnek számítottak, ebből adódóan kedvező alkupozícióban voltak. Ezt nemcsak arra használták fel, hogy követeléseiknek hangot adjanak, hanem ezáltal a csekély érdekérvényesítő képességekkel rendelkező alkalmazottakat is védtek – például számos proletárnőt, akiket a háború alatt bevontak a termelési szférába (Müller 1924, 94).²

Richard Müller pályafutásának kezdetén nem számított radikálisnak. 1913-ban még szakszervezetisnek vallotta magát, ami kellőképp illeszkedett a korszellemhez. Munkájáról szóló brosrájának előszavában azt a célt tűzte ki maga elé, hogy „munkatársait mind egy szálig harcossá neveli”, hogy a szocializmus eszméjéért küzdjenek. Tervének megvalósítása érdekében Müller szokatlan módszereket alkalmazott. Felmérések és kérdőívek hat különböző típusát dolgozta ki.³ Ez a terjedelmes papírmunka a szakszervezeti tagok részvételeként ellenőrzéseként és biztosítékaként szolgált, akik elsősorban dolgoztak különféle kisüzemekben, ahol általában korlátozott volt a belső kommunikáció.

A kérdőívek segítségével Müllernek lehetősége nyílt arra, hogy statisztikákat készítsen és adatokat gyűjtsön a vállalati munkaerő

méreteiről, a munkakörülményekről, az átlagbérekről és az üzemek szervezettségi fokáról. Az így kialakított rendszer segítségével a szakszervezetben végzett munka – kiváltképpen a kollektív alku rendszere – professzionalizálódott. A Müller kérdőíveiből nyert információknak köszönhetőn a munkásképviselet alapos ismereteket szerzett a termelésről, és az így felhalmozott tudást követeléseik alátámasztására használhatták fel.

Noha a németországi szakszervezeti mozgalom indulása sikeresnek mondható, professzionalizálódása és specializálódása bürokratizálódást is eredményezett. A bürokrácia egyszerre közvetítette a szocializmus és az osztályharc radikális forradalmi retorikáját, míg a Müllerhez hasonló szakmabeliek és félprofik szervezésében a valódi osztályharc egyre inkább szétforgácsolódott, majd cselekvés helyett papírmunkává silányult. Richard Müller ekkor még nem ismerte fel, hogy micsoda ellentmondások feszülnek szakszervezetének eszméi és valódi politikai gyakorlata között. Müllert végül a háború iszonyata sarkallta arra, hogy – másokkal együtt – fölülvizsgálja korábbi politikai tevékenységét.

A „nagy háború” kitörése nem érte váratlanul az európai munkásmozgalmakat. Az európai hatalmak között a századforduló óta nőttek a feszültségek; ezek a fejlemények az európai szocialista pártokat háborúellenes intézkedések megvitatására késztették. Konferenciákat szerveztek, amelyek közül az 1912-es bázeli békekonferencia különösen emlékezetes volt – határozatokat hoztak, akcióik azonban inkább jelképesek voltak, bármiféle konkrét háborúellenes programmal nem álltak elő.

Ehhez képest különösen meglepő, sőt sokkszerű volt, amikor Németország Szociáldemokrata Pártja a többi nagy európai szocialista párttal együtt elhatározta, hogy hátat fordít korábbi háborúellenes politikájának, s helyette inkább saját kormányát támogatja. Németországban a szakszervezetek minden sztrájkkísérletről lemondtak a háborús helyzet miatt, 1914. augusztus 4-én pedig a hadikölcsönkötvény parlamentáris támogatása még a Szociáldemokrata Pártnál is elsőbbséget kapott. Döntésüket azzal indokolták, hogy a háború Németországban csupán védekező háború formáját fogja ölteni, s így semmi kifogásuk nem lehet ellene; ezt még megtoldották azzal, hogy a munkásosztály szenvedne leginkább egy esetleges háborús vereségtől. A háborút következképpen már kezdettől fogva támogatni kellett.

Az esztergályosok és a berlini acélművek szakmunkásai szakszervezeteikben ellenállást tanúsítottak ezzel a nacionalista fordulattal

szemben. Figyelemreméltó tény, hogy kezdetben nem vallottak pacifista vagy internacionalista elveket. 1916-ig gyakran megszegték a háborús évek alatt érvénybe léptetett sztrájktilalmat, ugyanis nem akartak lemondani a nyomásgyakorlás egyetlen eszközéről, amivel a munkáltatókat tárgyalóasztalhoz kényszeríthették. Müller és társai csak később radikalizálódtak. A „forradalmi bizalmik” elnevezést viszonylag későn, 1918 novemberében választották maguknak.

A bizalmik párhuzamos szervezetként működtek a DMV acélipari munkásainak szakszervezetén belül. Berlinből indultak, ahol az esztorgályosok az állítólag minden politikától mentes kocsmázásokat szervezték, vagy találkozót beszéltek meg egymással a hivatalos szakszervezeti ülések után. Ezek olyan alkalmak voltak, ahová a rendőrség is beszivárgott, vagy legalábbis a találkozókat patrióta szakszervezetisek uralták. A berlini DMV hegesztő részlegének vezetője, Paul Blumenthal így ír a forradalmi bizalmik gyűléséről: „Az értekezleteken megtárgyalták a szakszervezet kérdéseit. Az ellenzéki elvtársak hamar felismerték egymást, majd ezt követően egy korsó sör társaságában találkoztunk. Tapasztalatot cseréltünk, és ez volt a forradalmi bizalmik mozgalmának kezdete Berlinben!”⁴ Az informális esti ivászatok hamarosan titkos találkozókka változtak át, kis idő elteltével pedig Müller és kollégái belekezdtek az ellenállók csoportjának szisztematikus megszervezésébe.⁵

A bizalmik mozgalmukat a munkásképviseleti rendszerre alapozhatták, amelynek infrastruktúrája már eleve adott volt számukra. Müllerhez és Blumenthalhoz hasonlóan, akik az esztorgályosok és a hegesztők részlegét vezették, minden más részleget képviseltek a gyárban. A nagyvállalatoknál minden részlegnek megvolt a maga bizalmikból álló sejtje, továbbá a vállalat részlegeiben és műhelyeiben valamennyi bizalmihoz tartoztak albizalmik, illetve bizalmasok. A munkásképviseletek a szakszervezet által jóváhagyott informális pozíciók voltak: fizetetlen, jogvédelemmel nem járó és gyakran a munkáltató által el nem ismert posztok. A munkásképviseletek összekötöttetés jelentettek a tagság és a szakszervezet vezetői között. Az 1916 és 1918 közötti események alapvetően a tagság és a DMV alacsonyabb pozícióban lévő képviselőinek felkeléseként értelmezhető, amely a szakszervezet vezetősége ellen irányult.

Müller és elvtársai a hivatalos csatornákon kívül is megkezdtek a forradalmi bizalmik megszervezését. Mivel egy bizalmi egy egész vállalatot vagy legalábbis egy üzemet képviselt, kis idő elteltével a munkások ezreit tudták közvetlenül befolyásolni és képviselni, noha

szervezetük létszáma nem haladta meg az ötven-nyolcvan főt. Ennek a struktúrának köszönhetően a forradalmi bizalmik nem alkottak olyan „tömegszervezetet, amely mindenki számára elérhető lett volna. A forradalmi bizalmik szervezete olyan zártkörű mozgalom volt, melynek tagjai egyaránt rendelkeztek politikai képzettséggel és a mindennapok szakszervezeti küzdelmeiben is jártasak voltak.” Nekik is szert kellett tenniük bizonyos befolyásra a munkások között. Richard Müller megfogalmazásában: a bizalmik szó szerint a „proletariátus előőrsét” képezték. (Müller 1924, 161.)

Richard Müller szavait nem szabad a felülről szerveződő előørs leninista koncepciójaként értelmeznünk, ugyanis a bizalmik, korlátozott számuk ellenére, akkoriban a német munkásosztály legautentikusabb képviselői voltak. A bizalmik követelése, üzemekbe és gyárakba való strukturális beágyazottságuknak köszönhetően, közvetlenül a munkásoktól érkeztek, ezáltal a munkástömegeket soha nem készítették akaraton kívüli cselekvésre. Ami a sztrájkot illeti, a gyárakban gyakoriak voltak a munkabeszüntetések, ezeknek azonban nem volt köztük a bizalmik hálózatához. 1918-ban, a háború negyedik évében, a csoport képes volt teljesen megbénítani Berlin és más városok hadiiparát.⁶

Az alulról szerveződés és az alacsony létszámú tagság egyedi kombinációja miatt a bizalmik hatékonyságát növelte, hogy nem voltak közöttük provokátorok, és nem került sor rendőri beszívargásokra sem. A tömegsztrájkok leverésének egyik következményeként, számos bizalmi kényszersorozással szankcionáltak; rendőri beszívargásra vagy a forradalmiak hálózatának megbénítására azonban még ilyen körülmények között sem került sor.

Mivel a háború támogatása továbbra is konfliktusokhoz vezetett, 1917 áprilisában szakadásra került sor *Németország Szociáldemokrata Pártjában* (SPD). Már 1914 végétől volt példa összetűzésre, akkor azonban a szakszervezetekhez hasonlóan az ellenzékben lévő pártnak is két évig tartott, mire megszervezte magát. A végső szakadásra akkor került sor, amikor a szociáldemokrata parlamenti képviselők egy újabb hadikölcsön-kötvény ellen szavaztak, akiket ezek után kizártak a pártból. A provokációra válaszul, a birodalmi nemzetgyűlés (*Reichstag*) és az egyes államok parlamenti ellenzéke néhány képviselő bevonásával megalakította *Németország Független Szociáldemokrata Pártját*. A Függetlenek Pártja (USPD) a korábban szétszóródott ellenzéket tömörítő pártként funkcionált, ebből fakadóan tehát meglehetősen heterogén volt. A párt magában foglalta a

szélsőbaloldali radikálisokat, mint amilyen Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg voltak, valamint a *Spartakus-szövetséget**. Tagjai között azonban vezető revizionisták is szerepeltek, mint például Eduard Bernstein, aki nyíltan kiállt a marxizmus „revíziójáért”, valamint az SPD reformorientált párttá alakításáért. Bernstein és követői legalább annyira ellenezték a forradalmat, mint a háborút.

Bár a forradalmi bizalmik csatlakoztak az újonnan megalakult független párthoz, önállóságukat nem adták fel. Hálózatukat nem rendelték alá a pártvezetőségnek, és az USPD-t is elsősorban „platformként” használták alulról szerveződő aktivizmusuk céljaira (Müller 1924, 161).

A politikai sztrájkok alatt egyedül a bizalmik adtak ki utasításokat, aminek következtében teljesen megzavarták a német munkásmozgalom olajozottan működő munkamegosztását. Míg a párt lényegéből adódóan a politikai szféráért felelt, addig a szakszervezetek, a gazdasági ügyeket intézték. A forradalmi bizalmik elsőként honosították meg a politikai tömegsztrájk műfaját Németországban. Ez a harci forma korábban csak elméletben létezett – olyan baloldaliak követelték, mint Rosa Luxemburg –, a központ azonban elvetette alkalmazását. A bizalmik újítása az volt, hogy a sztrájkokat alulról szervezték, a pártfunkcionáriusok vagy szakszervezeti hivatalnokok engedélye nélkül.

A háború alatt a bizalmik tömegtüntetéseket is szerveztek és önálló döntéseket is hoztak, ha a helyzet úgy kívánta. Csak akkor kérték az USPD vezetőségének támogatását (de nem az engedélyét), amikor terveiket már teljesen kidolgozták. 1918 januárjában például a bizalmik USPD-képviselőket hívtak a *Reichstag*ból és számos más állami parlamentből, hogy a gyűlés során támogatást kapjanak a forradalmi sztrájkhoz. A párt vezetői vonakodtak eleget tenni a felkérésnek, mert félték az elnyomástól vagy az újonnan megalakult párt teljes betiltásától. Végül is megegyeztek egy röpirat megjelenítésében, melyben meghírdették a „tüntetést”, közvetlen sztrájkra vagy felkelésre azonban már nem szólították fel a munkásokat (Müller 1924, 139).⁷

A bizalmik mozgalma mindig is munkásszervezet volt; egyedüli értelmiségiként Ernst Däumig és Georg Ledebour lehettek a szervezet

* Eredetileg *Spartakus-csoport*, 1918. november 11-től *Spartakus-szövetség* (A ford.).

tagjai. Däumig korábban a *Vorwärts*nek, a szociáldemokraták vezető lapjának szerkesztője volt, akit ellenzéki nézetei miatt bocsátottak el állásából.⁸ Ledebour egyszemélyben volt az SPD balszárnyának parlamenti képviselője és az USPD alapító tagja.

Däumig csak később, 1918 nyarán csatlakozott a bizalmikhoz, miután Richard Müllernek katonai szolgálatot kellett vállalnia. Annak ellenére, hogy későn csatlakoztak a bizalmikhoz, Däumig és Emil Barth ezt követően a szervezet vezéralakjai lettek. Barth az ólomöntő munkások részlegét vezette a fém munkások szakszervezetében.

A bizalmik háború alatt befutott politikai pályája egyszerre mondható pragmatikusnak és radikálisnak. Az USPD többségéhez, és különösen annak minden politikai akciónak ellenálló vezetőségéhez képest baloldalinak számítottak. A bizalmik ugyanakkor a Spartakusz-szövetséggel is szemben álltak, amelyet Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg vezetett. A Spartakusz-szövetség állandó jelleggel szervezett akciókat, sztrájkokat és demonstrációkat. A szövetség tagjai nem féltek a rendőrökkel való konfrontálódástól, inkább stratégiájuk részévé tették azokat, abban a reményben, hogy az utcai harcok eskalálhatják a feszültséget és forradalmi helyzetet idézhetnek elő. A bizalmik egyszerű „forradalmi gimnasztikának” tartották ezt a taktikát, Richard Müller pedig idealista voluntarizmusukért kritizálta őket, amit, állítása szerint, a munkástömegek joggal utasítanak el (Müller 1924, 165). Nézetelkülönbségeikből kifolyólag, a spartakisták nem csatlakozhattak a bizalmik rendszeres gyűléseihez, így a találkozót külön kellett megszervezni Liebknechttel és követőivel. Ha azonban döntő akcióra került sor, a nézeteltérések ellenére mindkét csoport együttműködést tanúsított.

A bizalmik három nagy tömegsztrájkot szerveztek. Az első sztrájkra 1916 júniusában került sor. Ez szolidaritási sztrájk volt Karl Liebknecht mellett, akit egy illegális május 1-jei demonstráció alatt őrizetbe vettek. A második sztrájkot 1917 áprilisában szervezték meg, amely élelmiszerhiány elleni tömegtüntetés volt. A harmadik politikai sztrájkra 1918 januárjában került sor. Ez az utolsó megmozdulás nagyjából félmillió munkást mozgósított Berlinben, a sztrájkbizottság pedig „munkástanácsnak” nevezte ki magát, és a későbbi 1918–19-es németországi forradalom alatt létrejövő tanácsok modelljeként szolgált (Schneider – Kuda 1968, 21).

A sztrájkbizottságok többnyire bizalmikból álltak, de a januári sztrájkban az USPD-ből és az SPD-ből is választottak képviselőket a sztrájk hatókörének kiszélesítése érdekében. A katonai hatóságok

és a kormányzat szemében ezek a „nem hivatalos tömegsztrájkok” – különösen a hadiiparban – a háborúellenesség legveszélyesebb megnyilvánulásai voltak. Az állam, a hadsereg és a szakszervezeti vezetőség szövetsége nem volt képes a mozgalom teljes beszüntetésére, mint ahogy a sztrájkban résztvevő forradalmi munkások kényszerbeosorozása sem tudta kellőképpen meggyengíteni a mozgalmat. Ezeket a tömegsztrájkokat a bizalmik kezdeményezték, ugyanis az USPD és a Spartakus-szövetség a bizalmikkal ellentétben nem építettek ki olyan hálózatot, amely révén a gyári munkásokat mobilizálhatták volna. A spartakisták csak kisebb helyi sztrájkokat tudtak megszervezni, míg az USPD hatóköre a parlamenti tevékenységre korlátozódott. Ennek tudatában, a bizalmik mozgalma volt az ellenzék legbefolyásosabb szervezete az első világháború alatti Németországban, különösen azután, hogy 1917-től más városok aktivistáival is felvették a kapcsolatot.

A bizalmik mozgalmi tevékenysége illegális és szigorúan titkos volt, ezért sikereik nem kaphattak nyilvánosságot. Röpiratokat nem terjesztettek, mint ahogy gyűléseiket rögzítő protokollokat sem hagytak hátra. Titkos működésüket az is bizonyítja, hogy első sajtóközleményüket csak hetekkel az 1918-as novemberi forradalom után adták közre. A történészek ebből kifolyólag alighanem alábecsülték a bizalmik történelmi szerepét.

A valódi háborúellenes agitációt és retorikát a Spartakus-szövetség és az USPD végezte. Nem kétséges, hogy az illegalitásban lévő spartakisták írásai és a Függetlenek parlamenti beszédei lényegesen jobban befolyásolták a közvéleményt, mint a bizalmik titokban végzett szervező munkája. Az USPD és a Spartakus-szövetség a háború és a katonai diktatúra titkos megszüldése ellen agitált az anyaországban, ami az általános közvélemény befolyásolása mellett a bizalmik radikalizálódásához vezetett. Más csoportokkal való állandó vitáik nélkül nem vonták volna le a tanulságokat, és nem lettek volna kölcsönös hatással egymásra, ezáltal a bizalmik feltehetőleg hétköznapi szakszervezetisek maradtak volna; ha ezekre a mozzanatokra nem kerül sor, nem elleneztek volna a háborút, legfeljebb annak béreire és munkafeltételekre gyakorolt negatív hatásai miatt lázadtak volna.⁹

Tény, hogy mindhárom tömegsztrájkot, amelyeket a bizalmik szerveztek meg, leverték. Követeléseiket nem teljesítették, így a sztrájkok néhány nap alatt kifulladásra kényszerültek. A sztrájkok azonban minden eddiginél nagyobb méreteket öltöttek: A sztrájkhullám Berlinben kezdődött 50 000 munkás részvételével, majd 1917 áprilisában más városokban

400 000 sztrájkoló részvételével folytatódott. 1918 januárjában, becslések szerint, 750 000 fő vett részt a sztrájkokban. Miután az utolsó sztrájk is eredménytelenül végződött, a bizalmik taktikát váltottak: a következő sztrájkot fegyveres felkeléssé kívánták alakítani, ezért 1918-tól fegyvereket gyűjtöttek. Forradalmi terveik legfőbb inspirációját alapvetően az orosz októberi forradalom jelentette.

Németország és Oroszország autoriter monarchiáinak vezetői azt állították, hogy a háborút önvédelemből kell megvívniuk. 1917-ben a bolsevik forradalom azonban mindent megváltoztatott, amikor Lenin bejelentette, hogy a bolsevikok beszüntetik a harcokat és tárgyalásokba kezdenek.

Megkezdődtek a béketárgyalások, a német kormány azonban ragaszkodott Ukrajnához, Lengyelország bizonyos részeihez és a balti államokhoz; ki akarták használni Oroszország meggyengülését, hogy a kelet-európai térségben megvalósíthassák a német gyarmatbirodalomról dédelgetett álmaikat. Amint ezek a követelések napvilágot láttak, a béketárgyalások fokozatosan megtorpantak, később beszüntették őket. A történelemnek ezen a pontján mindenki számára világossá vált, hogy Németország korántsem önvédelmi okokból lépett be az első világháborúba. Innentől fogva még a szociáldemokraták és a keresztényszocialisták számára is egyértelmű volt, hogy a hadiállapotnak addig nem lesz vége az országban, amíg egy politikai forradalom meg nem dönti a monarchiát, és nem számolnak le az azt pilléerként tartó és lojálisan kiszolgáló hadsereggel. A radikalizálódás megkezdődött. A feszültségek csak fokozódtak, amikor Németország és Oroszország 1918 márciusában különbékét kötött egymással. A háború folytatódott a nyugati fronton, emellett a breszt-litovszki békeegyezményben garantált annexiók egyértelműen jelezték a német imperializmus agressziójának állandó jelenlétét.

Néhány héttel a bolsevik forradalom után, 1918 januárjában újabb sztrájkra került sor, melyet közvetlenül a béketárgyalások elakadása hívott életre. Ez a tüntetés meghaladására tett első kísérlet elsősorban arra irányult, hogy a civil felkelés eszközeivel vessenek véget a háborúnak. A kísérlet azonban kudarcra volt ítélve, ugyanis a német haderő sértetlen maradt és továbbra is a monarchiát szolgálta. A szituáció kimenetele azonban még nem dőlt el, ezért a bizalmik elkezdtek készülni egy eljövendő felkelésre.

Csakhogy a németországi forradalom nem Berlinben tört ki. Bár egyedül a bizalmik csoportja volt felkészültnek mondható egy esetleges felkelésre, a mozgósítás először mégis a tengerészeknél

történt meg. Az 1918 október végi matrózlázadás indítéka a következő volt: az admirális elrendelte a flottának, hogy készüljön fel a Nagy-Britannia elleni végső ütközetre. A tengerészek előző évi lázadását leverték, melynek következtében radikalizálódtak. Megtagadták a parancsot és fellázkodtak, mivel meg akarták akadályozni az újabb háborús összezsapást, amit öngyilkos merényletnek tartottak. A lázadás sikerrel járt, mert a német flottát teljesen megbénították. 1918. november 4-én a lázadás áttért a tengerről a szárazföldre: a tengerészek elfoglalták Kielt és katonai tanácsot hoztak létre a város ellenőrzésére. A tengerészek levonták a korábbi tapasztalatok tanúságát: amennyiben a felkelést nem eskalálják, amivel az uralkodó elitet tárgyalóasztalhoz kényszeríthetnék, úgy a megtorlástól a halálbüntetésig bármivel sújthatják őket. A tengerészek többsége korábban munkás volt, néhányan közülük szakszervezeti tagok vagy szocialisták. Az első világháború hatalmas hadihajói tehát a forradalom kiindulópontját képezték, a kortárs történetírás nem véletlenül hivatkozik rájuk „úszó gyárak”-ként.

Berlinben lassabban haladtak a forradalmi folyamatok. A forradalmi bizalmik a Spartakus-szövetség és az USPD balszárnyának néhány tagjával együtt, november 2-án megtartott titkos találkozójukon, úgy határoztak, hogy elhalasztják a november 4-re tervezett felkelést. Ehelyett november 11-én általános, fegyveres sztrájkra készültek, ugyanis nem rendelkeztek kellő mennyiségű információval ahhoz, hogy fel tudják mérni a Berlineen kívüli politikai helyzetet és a hadsereg lojalitását. A bizalmik tisztában voltak azzal, hogy a polgárháborút nem nyerhetik meg egy működőképes és kormányhű német hadsereg ellen. Különösen Berlinben, ahol a hadsereg legfőbb feladata a kormányzati épületek és az állami intézmények védelme volt, a győzelem csak akkor lett volna lehetséges, ha ezek a csapatok a felkelők mellé állnak, vagy legalább semlegesek maradnak. Müller attól tartott, hogy az elhamarkodott cselekvés a felkelés bukásához vezethet és egy minden eddiginél nagyobb vérfürdőben végződhet (Müller 1924, 173).

Különösen Karl Liebknecht és a Spartakus-szövetség nehezményezte Müller látszólagos tétlenségét. Liebknecht, akit a kedélyek lecsillapítása érdekében amnesztiával kiengedtek a börtönből, azonnali cselekvésre szólított fel, amit azonban Müller, Barth és a bizalmik elutasítottak. Nem akarták vállalni a kockázatot, s így Liebknechtnek és a Spartakus-szövetség radikálisainak várniuk kellett.

Amint azonban a felkelésről szóló híresztelések északtól Berlinig elterjedtek, változtatni kellett a terveken. Miután Ernst Däumigot

november 8-án őrizetbe vették, a bizalmik az azonnali cselekvés mellett döntöttek, mert attól tartottak, hogy terveiket leleplezi a rendőrség. Másnap mindhárom csoport általános sztrájkot hirdetett.

A reakció elsöprő volt. Az utcákat munkástömegek lepték el, valamint a rendőrségen és a hadseregen is sikeresen rajtaütöttek. A felkelés gyakorlatilag nem ütközött ellenállásba. A hadviselt csapatok döntő többsége az azonnali béke reményében a forradalmiak mellé állt, ezzel a Hohenzollern-dinasztia, amely Poroszországot és Németországot évszázadokon keresztül kormányozta, egy nap alatt megbukott.

1918. november 9-ének délutánján a bizalmik a *Reichstagnál* találkoztak, ahol a katonatanácsok spontán gyűlése vitatkozott egymással. A bizalmik átvették a tanácskozás irányítását és meggyőzték a résztvevőket, hogy másnap írjanak ki központi szavazást a munkás- és katonatanácsoknak Berlinben. A központi tanácsnak ezen az összejövételén kívánták megválasztani a forradalmi kormányzatot.

A szavazás akadálymentesen le is zajlott, a bizalmik azonban nem tudták átvenni a hatalmat. A forradalmi események során kialakult káosz, de leginkább az SPD gyors válaszreakciója miatt a bizalmik kénytelenek voltak elfogadni az USPD és az SPD közti paritást.

Megválasztották a forradalmi kormányzat testületét: a *Központi Végrehajtó Bizottságot* és a *Népbiztosok Tanácsát*. A Végrehajtó Bizottságot a berlini munkástanács választotta meg, amely a munkás- és katonatanácsok országos kongresszusáig a legfőbb forradalmi szerv volt. Richard Müller lett a bizottság egyik elnöke, és az összes USPD-mandátumot a forradalmi bizalmik töltötték be. Amióta a Végrehajtó Bizottság volt a forradalmi rendszer legfőbb szerve, Müller gyakorlatilag az újonnan kikiáltott „német szocialista köztársaság” államfője lett.

A tényleges hatalom azonban a Népbiztosok Tanácsában összpontosult. Ez a szerv ideiglenes kormányként működött és elképesztő túlsúlyban volt.¹⁰ Ebben a kormányban az ólomöntő Emil Barth képviselte a bizalmikat; ő volt az egyedüli radikális a hat biztos között. Amikor döntésre került sor, Barth két kollégája, akik az USPD mérsékelt szárnyához tartoztak, együttműködtek az SPD-vel és gyakran Barth ellen is szavaztak.

Ennek következtében Friedrich Ebert, a három SPD-biztos vezetője, egyre nagyobb hatalomra tett szert a Népbiztosok Tanácsában, különösen, mivel pártja támogatta a katonai elitet, a liberális sajtót és az államapparátust; azt az apparátust, amely rövidesen megbénult, de a forradalom soha nem tudta végleg megsemmisíteni. A német biro-

dalom régi elitje azt remélte, hogy a szociáldemokraták támogatásával csökkenni fog a függetlenek és más radikálisok befolyása; ez a lépés később sikeresnek bizonyult.

A Végrehajtó Bizottságban Müllernek és az USPD tagjainak nem csak a szociáldemokratákkal voltak állandó harcaik, hanem a katonai képviselőkkel is. Sokan közülük csak nemrég kerültek a politikai mezőnybe; többségüknek alig volt szilárd politikai meggyőződésük. Ha nehézségek támadtak, a katonai képviselők a szociáldemokratákat támogatták, mivel nem bíztak a radikálisokban. A Végrehajtó Bizottság ennek következtében hamar működésképtelenné vált. A forradalmi vívmányokat védő vörös gárda létrehozására irányuló szándékát a katonai képviselők és a szociáldemokraták megvétózták. Az események végzetes fordulatot vettek: a forradalmárok immár nem tudták megakadályozni, hogy a kritikus helyzet az első hetekben konszolidálódjon, ami mind a demokratákat, mind a baloldali radikálisokat kiszolgáltatta az 1919-es ellenforradalomnak. Ama tény folytán, hogy a Végrehajtó Bizottság saját működését lehetetlenítette el, Ebert és az SPD könnyűszerrel átvehették a politikai irányítást.

A forradalmat azonban nemcsak felülről fojtották el, hanem alulról is működésképtelenné tették. A munkástanácsok 1918. december 16-ai országos gyűlésén a tanácsrendszer konszolidálása ellen szavaztak és nemzeti parlament felállítása mellett döntöttek. A tanácsok országos gyűlésén székfoglaló beszédet tartó Richard Müller megdöbönt attól, hogy a tanácsok saját érdekeik ellen szavaztak, s a gyűlést „öngyilkosok klubja”-nak nevezte.¹² 1918 decemberében a szociáldemokraták még döntő többségben voltak a tanácsmozgalomban, noha a párt elutasította a munkástanácsok valódi eszméjét. Ugyanakkor az USPD-nek és a radikálisoknak nem sikerült meggyőzniük a német munkásságot arról, hogy eszméiket kövessék. Számos munkás nem látta indokoltnak, hogy megvonja támogatását az SPD-től. Amikor a háború vége párton belüli szakadást idézett elő, mindkét párt képviselői közös akciót szerveztek. Nem vették tudomásul, hogy a háború kérdésén kívül fontosabb problémák is léteznek a munkásmozgalomban.

A forradalom válsága 1918 decemberében a bizalmik és az USPD vezetősége közti szakadáshoz vezetett. Ebből kifolyólag a bizalmik elszigetelődtek az USPD-n belül. Mindazonáltal nem csatlakoztak az 1919 januárjában pártot alapító spartakistákhoz sem. A bizalmik meghívást kaptak a pártalapító kongresszusra; a gyűlés azonban félbeszakadt, amikor a bizalmik és a spartakisták között zajló tárgya-

lások a vártnál hosszabb ideig tartottak. Végül nem kötöttek kompromisszumot; Müller és a bizalmik elidegenedtek az új párton belüli szindikalista túlsúlytól. A bizalmik ellenezték azt a gondolatot, hogy határozottan bojkottálják a nemzetgyűlés megválasztását (Hoffrogge 2008, 96).

A bizalmik formálisan továbbra is az USPD-hez tartoztak, hivatalos, pártvezetéstől független tevékenységüket azonban folytatták. Számukra a munkástanács-mozgalom volt a tettek mezeje. 1919 elején ez a mozgalom különféle tanácsokból fejlődött ki, melyek akkoriban még nagyon heterogének voltak, közös programmal pedig nem rendelkeztek. Bár a felkeléseknél és tömegsztrájkoknál 1917 óta működtek tanácsok, a *tanácskommunizmus* elméletét ekkor még nem dolgozták ki, így a német szocialisták a háború előtt vagy után nem folytathattak vitát erről a szerveződési formáról. Ahogy arra az 1917-es orosz forradalom rámutatott, a tanácsok spontán fejlődtek ki a politikai küzdelmekből.¹³ Annak ellenére, hogy előképe fellelhető volt a történelemben és a szakirodalomban, például az 1871-es párizsi kommunben és Marx ezen eseményekről írott reflexióiban. Marx e tárgyú írásai azonban a háború előtt nem keltettek különösebb feltűnést a német szociáldemokratáknál; őket inkább statikus, ha nem autoriter politikai eszményiség jellemezte, melyet jórészt a tekintélyelvű, imperialista rezsim valósága hívott életre. Ez magyarázattal szolgál a gyűlöletre, amit az 1918–19-es németországi forradalommal szemben tápláltak (Hoffrogge 200).

Richard Müller és Ernst Däumig *Der Arbeiter-Rat* (A munkástanács) néven újságot alapítottak és körvonalazták a tanácsszocializmus elméletét, az ún. „tisztá tanácsrendszer”-t (*Reines Rätesystem*). Ez volt a tanácsdemokrácia egyik első elméleti megalapozása, amely elejétől a végéig osztályozta a tanácsokat az üzemi tanácsoktól kezdve a regionális gyári tanácsokon át egészen a nemzetgazdasági tanácsokig.¹⁴ Jóllehet a korabeli és a későbbi kritikák Müller és Däumig elképzeléseit sematikusnak láttatják, egyet azonban le kell szögezni: ez volt a forradalmárok első arra irányuló szándéka, hogy egy termelők irányította társadalom koherens vízióját felvázolják.

1919 tavaszára nyilvánvalóvá vált, hogy a Népbiztosok Tanácsa sokat tett azért, hogy a főbb ipari ágazatok államosítását előmozdítsa. A javaslatot, hogy a német gazdaság nehéziparát és annak egyéb, rendkívül koncentrált és monopolizált szektorait államosítsák, mindhárom párt támogatta, ami a szervezetlen munkásoknál és a lakosság többi részénél is kedvező fogadtatásra talált. Ezért a munkástanácsok

decemberi országos gyűlése megbízta a kormányt az erre irányuló tervek megvalósításával. Ennek ellenére nem történt előrelépés, és a Népbiztosok Tanácsa egyáltalán nem tett erőfeszítéseket az államosítás érdekében.

A januári berlini felkelést fegyveres erővel elnyomó kormányzat represszív politikája nagy feszültséget váltott ki a munkások között. A berlini felkelés általános sztrájkként indult, majd a kormánycsapatok és a fegyveres munkások közötti lövöldözésben tetőzött. Liebknechtet és Luxemburgot, a KPD ifjú vezetőit a harcok folyamán kivégezték.

Az események után a kormányzat sokat veszített legitimitásából, a munkástömegek között pedig fokozatosan nőtt a nyugtalanság. 1919 tavaszán sztrájkhullám vette kezdetét, melynek központja Berlin, a Ruhr-vidék, Halle, valamint Merseburg ipari negyedei voltak. Valamennyi sztrájkhullám közül ez volt a tanácsrendszer elkötelezettjeinek legerőteljesebb megnyilvánulása. A bizalmik kis körében napvilágot látott és az *Arbeiter-Rat* hasábjain népszerűsített eszmék mostanra egy országos mozgalom követeléseié váltak. Újra fölmerült a „munkástanácsokat vagy parlamenti demokráciát?” kérdése, a sztrájkok ugyanis Németország közepén szó szerint blokádnál alá vonták és megbénították a nemzetgyűlés munkáját Weimarban.

Az 1919-es januári felkeléshez hasonlóan azonban a sztrájkoknak ugyanaz lett a végzetük, mint a forradalmi folyamatokat előmozdító többi kísérletnek: lokális és rendszertelen események maradtak, melyeket a katonaság könnyűszerrel elszigetelhetett, majd elfojthatott.¹⁴ Richard Müller és a kommunista Wilhelm Koenen felismerték a problémát és hatalmuk koncentrálása érdekében a permanens sztrájkok országos összehangolására tettek kísérletet – azonban kudarcot vallottak. Míg az egyik régióban a sztrájkok épphogy csak elkezdődtek, addig máshol már ki is fulladtak. Amennyiben mégsem, azt brutális erővel levertek: az 1919-es márciusi sztrájkok Berlinben már-már polgárháború formáját öltötték. A túlnyomórészt szélsőjobboldali összetételű kormánycsapatok nehéztüzérséget és gépfegyvereket vetettek be Berlin-Lichtenberg és Berlin-Friedrichshain munkásnegyedeiben. Az összecsapások során a sztrájkban nem érintett civilek is életüket veszítették, a sérülések száma az ezer főt is meghaladta.¹⁵

E mozgalmak radikális visszaszorulása minden olyan reményt eloszlatott, hogy egy fegyveres felkelés megdöntheti a szociáldemokrata kormányzatot. Amióta az USPD kihagyta a Népbiztosok Tanácsát a december végi tüntetésből, a szociáldemokraták egyedül

kormányoztak. Ők viszont mindent megtettek annak érdekében, hogy a forradalmi rendszert liberális, ha nem kapitalista demokráciává alakítsák. Ebben a folyamatban a végső sikert a nemzetgyűlés jelentette. A kialakult helyzetet látva, Müller és Däumig megváltoztatták álláspontjukat.

Miután felismerték, hogy egy munkástanácsokból álló köztársaság megalapítása ilyen formában nem lehetséges, a tanácsokat másodlagos intézményekként próbálták meg integrálni az új alkotmányba (Morgan 1975, 252). Ilyenformán a bizalmik elvesztették egyedi, kizárólagos jellegüket és többnyire a tanácsok általános mozgalmának USPD-frakciójába olvadtak be. Már a januári felkelés során is szakadásra került sor a csoportban. A bizalmik egyik frakciója támogatta a felkelést, Müller és Däumig ellenben megvétózták a döntést. Mivel kizárólag Berlinben lett volna sztrájk, a megmozdulás sikeressége kilátástalannak tűnt; noha a munkások többsége támogatta a sztrájk gondolatát, a fegyveres harcot élesen elleneztek. Bár ezek a nézetkülönbségek a felkelés folyamán meggyengítették a csoportot, nem világos, hogy ebben a helyzetben a bizalmik valóban felszolottak-e vagy sem. Annyit viszont leszögezhetünk, hogy számos bizalmi továbbra is együttműködött a Végrehajtó Bizottsággal, általában a tanácsmozgalommal és a későbbi KPD-vel.

Az 1919-es év kudarcai után a tanácsmozgalom az üzemi, illetve gyári tanácsok mozgalmává alakult át, mivel a területi és regionális tanácsok széthullottak. Ezek az üzemi tanácsok (*Betriebsräte*) voltak hivatottak egy adott vállalaton belül a munkások képviselésére. Müller, Däumig és más elvtársak elképzelése szerint ezeknek a tanácsoknak annyi befolyást kell szerezniük, amennyi csak lehetséges. Az új nemzetgyűlés által törvénybe iktatott 1919-es német alkotmány egy olyan munkásokra vonatkozó cikkelyt tartalmazott, melyet többféleképpen lehetett értelmezni. A márciusi sztrájkok nyomására terjesztették elő, és egy különleges törvénynek kellett konkretizálnia, hogy a tanácsok pontosan milyen szerepet játszanak az alkotmányban. Müller és az USPD olyan tanácsokért küzdöttek, amelyek megőrizték volna önállóságukat a gyártulajdonosoktól, s joguk lett volna egyesülni regionális és országos szinten. Ezen kívül létre akartak hozni egy országos tanácsot, melynek nagyobb hatása lett volna a kormány gazdaságra vonatkozó döntéseire. Terveik azonban kudarcot vallottak. Az ipari kapcsolatokról szóló végleges törvény a már létező tanácsok működését csupán üzemi szinten legalizálta. Engedélyezték a munkáskövetelések

képviselését, a termelés felett azonban nem vehették át az ellenőrzést. Létrehozták az országos gazdasági tanácsot is, ami azonban a gyártulajdonosokat is magába foglalta, minekutána inkább volt az osztályok együttműködésének színtere, mint az osztályharcé. Valójában az országos gazdasági tanács ritkán ülésezett és szinte semmire nem bírt befolyással. A törvény elleni tüntetések későbbi alkalmakkor is kudarcot vallottak, a munkások jogaiért szervezett berlini tömegdemonstráció során pedig belelőttek a tömegbe. A parlamenti viták negyvenkét emberéletet követeltek, a törvényhozás azonban mit sem változott. Az újonnan törvénybe iktatott német köztársaság üzemi tanácsai alárendelt és hatalmuktól megfosztott szervekké váltak, majdnem ugyanolyan jogkörrel, mint amilyen a mai Németországban a *Betriebsraté*.

Az utolsó küzdelem ezen a téren a törvény által újonnan elfogadott üzemi tanácsok tényleges politikája körül zajlott. Képesek lesznek-e autonóm módon, mozgalomként cselekedni, vagy alárendelődnek a szakszervezeteknek? Azoknak a szakszervezeteknek, amelyek maguk is a Szociáldemokrata Pártnak voltak alárendelve? Richard Müller kiemelkedő alakja volt azoknak, akik a tanácsok autonómiája mellett érveltek. Amikor a végrehajtó tanácsot 1919 nyarán erőszakosan feloszlatták, Müller néhány bizalmival együtt Berlinben létrehozta az üzemi tanácsok független központját. Elképzelésük szerint a tanácsok hatalmát további forradalmi mozgalmakba csatornázták volna be. 1920 októberében az üzemi tanácsok első berlini kongresszusán a kommunista Heinrich Brandler megvédte a berlini modellt, a delegáltak azonban nem tudta meggyőzni annak hatékonyságáról. A tanácsokat a szakszervezeteknek rendelték alá. Németországban a tanácsmozgalom története ezzel le is zárult.¹⁶

Az összetűzések során világossá vált, hogy Müller és a bizalmik a KPD felé tolódtak. Amikor 1920 végén az USPD felbomlott, a bizalmik ahhoz a balszárnyhoz tartoztak, amely az újonnan megalapított III. Internacionáléba történő felvételének érdekében támogatta Lenin *A kommunista Internacionáléba való felvétel 21 feltételét*. Noha a többség elfogadta a feltételeket, egy nagy létszámú frakció ellenállást tanúsított. Ez a frakció szakított a többséggel és később a kommunistákhoz csatlakozott. 1920-ban Richard Müller a baloldali USPD központi bizottságának, majd az egyesülés után a KPD-n belüli „szakszervezeti ügyek központjának” elnöke lett. Ezt a központot az üzemi tanácsok megszűnt berlini központjából alakították ki; legtöbb tagja a forradalmi bizalmikból került ki.

A fúzió hatalmas előrelépés volt a fiatal KPD történetében. Előtte a KPD csak egy radikális szakadár pártnak számított, amely a német munkásság kisebbségéből szerveződött. Az egyesülést követően azonban már 300 000 tagot számlált, míg korábbi létszáma nem haladta meg a 70 000 főt. A párt számára az egyesülés a politikában a forradalmi bizalmikhoz hasonlóan jártas tagokat, továbbá a Kommunista Párt újságjaihoz hasonló infrastruktúrát is jelentett. Németországban csak az egyesülés eredményezhette a kommunizmus valódi tömegmozgalommá válását.¹⁷

Müller, Däumig és számos más forradalmi bizalmi már a KPD-ben működött, sőt, Däumigot még elnökké is választották. Beiktatása után néhány héttel azonban belső csatározások miatt Däumig lemondásra kényszerült. Richard Müllernek is fel kellett adnia posztját, amiért az úgynevezett 1921-es „márciusi akciót” kritizálta, ami egy kudarcba fulladt felkelés volt Halle és Leuna városának ipari negyedeiben. A kialakult politikai helyzetben, ami sok tekintetben rokonságot mutatott az 1919-es berlini januári felkeléssel, Müller megtagadta a további sztrájkok meghirdetését Berlinben, a párthivatalnokok azonban továbbra sem kértek kritícizmusából. Ehelyett Müllert megfosztották szakszervezeti ügyekért felelős elnöki pozíciójától.

Clara Zetkin közbenjárása nyomán Müllert, Heinrich Malzahnt és a bizalmikat meghívták a Kommunista Internacionálé 1921-ben Moszkvában megrendezett III. világgkongresszusára. Zetkin személyes találkozót szervezett Müllerrel, Malzahnnal és Leninnel.

Leninre mély benyomást tett a találkozó Müllerrel és a bizalmikkal, ugyanakkor erőteljesen bírálta a márciusi fejleményeket, amiket a kongresszus előtt is elmarasztalt. A delegáltak Lenin oldalára álltak, így a megosztott KPD kénytelen volt elfogadni a kritikát.

Németországban ezt követően azonban kiújultak a párton belüli viták, s Moszkva ezútal nem támogatta Müllert és a többi ellenzéki tagot. A párt egységének megőrzése érdekében Trockij és Lenin megváltoztatták álláspontjukat, és az erősödő kritikákkal szemben a pártvezetőséget támogatták. Müller másokkal együtt a pártból való kilépésre kényszerült (Tosstorff 2004, 392–395).

A kellemetlen incidens ellenére Müller továbbra is támogatta Lenint. Sőt, 1924 és 1925 között írt, az 1918–19-es németországi forradalom történetét bemutató, háromkötetes művének előszavában dicsérően ír Leninről (Müller 1924, 9).¹⁹ Richard Müllernek ezek az írásai ma is figyelemre méltók, minthogy lebilincselő leírást nyújtanak a háborúról, a munkásellenzék fölemelkedéséről, a forradalomról s

annak bukásáról. Noha Müller írásai nem mentesek az apologetikától, mégis érdekfeszítő olvasmányok. Nem illeszkednek sem a szociáldemokrata, sem a spartakista olvasatba; felforgatják mindkét, a hidegháborúban kanonikussá vált narratívát, amelyek ma is uralkodnak az 1918–19-es németországi forradalom historiográfiájában.¹⁹

Müller történészi tevékenysége egyet jelentett politikai karrierjének végével. 1921-től nehéz kimutatni Müller és a forradalmi bizalmik politikai tevékenységét. A Müller és Däumig körül szerveződő, a KPD szakszervezeti tevékenységét koordináló, informális keménymag kettejük lemondásával felbomlott.

A bizalmik politikai koncepciója nem volt működőképes a forradalom utáni időszakban. A tanácsmozgalomban nagyobb befolyásra tudtak szert tenni. 1920-ra azonban a mozgalom megszűnt, és a politikai pártok újból a szocialista politika fő ágenseivé váltak, a szakszervezetek feladatköre pedig tisztán gazdasági ügyek intézésére korlátozódott. Noha Németországban nem volt többé egypártrendszer, a háborúpárti szocialista politika két igencsak problémás mintázata intézményesült: a párt vezető szerepe a munkásmozgalomban, valamint a gazdaság és a politika szátválasztása.

A bizalmik politikai értelemben jó ideje hazátlanok voltak. Az USPD-n belül sikerült fenntartaniuk a pártpolitika és az alulról szerveződő aktivizmus termékeny szimbiózisát, ami a kommunista pártban nem lett volna lehetséges, mivel az egyre inkább központosult. Később még tettek néhány kísérletet autonómiájuk visszanyerésére, ezek az erőfeszítések azonban hamar kudarcot vallottak (Koch-Baumgarten 1986, 418). Így az 1920-as évekre csak néhány bizalmi maradt a KPD-ben. A többi forradalmi bizalmi más szakadár csoportban vett részt, sokan közülük eltávolodtak a politikától. Richard Müller is így tett, később üzletemberré vált. 1943-ban halt meg, 1925 utáni életéről nem sokat tudni.²⁰

Richard Müller, a kiemelkedő államférfi alakjának feledésbe merülése párhuzamos a bizalmik mozgalmának történetével. Bár nemcsak a szocializmus politikai mintázatait, hanem a szocializmus eszméjét magát is forradalmasították, mozgalmuk örökségének megteremtésében nem voltak sikeresek. Míg a spartakistákat a KPD és Kelet-Németország történész-generációi halhatatlanná tették, addig a forradalmi bizalmik története elveszett valahol a lábjegyzetek között.

- ¹ Jelen tanulmány Richard Müllerről, a forradalmi bizalmik egyik vezetőjéről folytatott kutatómunkám eredménye, amely *Der Mann hinter der Novemberrevolution* címmel jelent meg. Külön köszönet illeti Tavi Meraud-t, amiért segédkezett az angol fordításban, amely *Räteaktivisten in der USPD – Richard Müller und die Revolutionären Obleute* c. tanulmányomon (Ulla Plener szerk.: *Die Novemberrevolution 1918/1919 in Deutschland*, Berlin, 2009) alapul.
- ² A forradalmi bizalmik mozgalmának átfogó történetéről még nem jelent meg monográfia a nyugat- vagy kelet-német történetírásban, továbbá az e tárgyú írások is meglehetősen ritkák. Az elérhető irodalmi áttekintéshez lásd az első lábjegyzetben említett publikációkat.
- ³ A nők alacsonyabb alkupozíciója nemcsak a vállalkozói attitűdből vezethető le, hanem a szakszervezetisek elfoglaltságából is, akik a munkásnőkre kiváltságosként tekintettek, míg számukra a kenyérkereső férfi volt a norma.
- ⁴ Ennek a műnek a fordítása és más német nyelvű források a szerzőtől származnak.
- ⁵ Paul Blumenthal emlékiratai (Bundesarchiv Berlin, SG Y 30/0079, 10).
- ⁶ A forradalmi bizalmik eredetéről lásd még Paul Eckert emlékiratait (Bundesarchiv Berlin, SG Y 30/0180, 5).
- ⁷ 1917-ben és 1918-ban a bizalmik más városokkal és régiókkal is kapcsolatba léptek, a szervezetnek különösen Düsseldorf és Braunschweig DMV-részlegeiben voltak nagy alcsoportjai. Vö. Morgan 1975, 211. Richard Müller maga állította, hogy a bizalmik végül is országos szervezetté váltak (Müller 1924, 161).
- ⁸ Az 1918-as sztrájkokról lásd még a nemrég a *Streiken gegen den Krieg* címmel megjelent tanulmánykötetet (szerk. Lothar Wentzel – Chaja Boebel, Hamburg, 2008).
- ⁹ Ernst Däumig életrajzáról lásd még David. W. Morgan 1983: Ernst Däumig and the German Revolution of 1918, in: *Central European History*, Vol XV, No. 4, 303–331, valamint Horst Naumann: Ein treuer Vorkämpfer des Proletariats. Ernst Däumig, in: *BzG* (Berlin) 28 (1986), H. 6, 801–813.
- ¹⁰ Fritz Opelnek igaza van abban, hogy a bizalmiknak sokáig nem volt saját politikai koncepciójuk és ideológiailag nagyban függtek a Spartakus-szövetség és az USPD írásaitól. Mindazonáltal a tervezett politikai akciók tekintetében mindig megőrizték teljes függetlenségüket. Vö. Fritz Opel 1957: *Der deutsche Metallarbeiter-Verband während des ersten Weltkrieges und der Revolution*. Hannover–Frankfurt am Main, 55. A bizalmik 1914 és 1918 közötti radikalizálódásáról lásd még Hoffrogge 2008, 25–63.
- ¹¹ A Végrehajtó Bizottságról lásd még: Ingo Materna *Der Vollzugsrat der Berliner Arbeiter und Soldatenräte 1918/19*, Berlin, Karl Dietz Verlag, 1978; a Nép-megbízottak Tanácsáról vö. Susanne Miller: *Die Regierung der Volksbeauftragten 1918/1919*, Düsseldorf. 1969.
- ¹² 1918. december 23-án a berlini munkás- és katonatanácsok nemzetgyűlésén elhangzott beszéde. Megjelent: Gerhard Engel (Hg) 1997: *Groß-Berliner Arbeiter und Soldatenräte in der Revolution 1918/19*. Berlin, II, 16.
- ¹³ A 1918-as német tanácsok történelmi előzményeihez Dirk H. Müller a szakszervezeti mozgalom alulról szerveződő politikai kultúrájának kutatását javasolja. Dirk H. Müller: *Gewerkschaftliche Versammlungsdemokratie und Arbeiterdelegierte vor 1918*. Berlin 1985.

- ¹⁴ Müller és Däumig tanácskommunizmust tárgyaló írásai közül néhány új kiadást ért meg: Schneider – Kuda 1968. Az eszmék mélyreható elemzéséhez lásd még: Günter Hottmann 1980: *Die Rätekonzeptionen der Revolutionären Obleute und der Links- (bzw. Räte-) Kommunisten in der Novemberrevolution: Ein Vergleich, Staatsexamensarbeit Göttingen*; a tanácselmélethez lásd: Hoffrogge 2008, 108–116.
- ¹⁵ Richard Müller később a katasztrofális januári felkelést tette felelőssé az 1919-es márciusi sztrájkok bukásáért. (Müller 1925, 154)
- ¹⁶ A sztrájkokról lásd: Müller 1974, 124–163, vö. még: Morgan 1975, 230. A márciusi harcokról Franz Beiersdorf szemtanú számol be. (Bundesarchiv Berlin, DY 30 IV 2/2.01)
- ¹⁷ A gyűlés jegyzőkönyvét *Protokoll der Verhandlungen des ersten Reichskongresses der Betriebsräte Deutschlands – Abgehalten vom 5.-7. Oktober 1920 zu Berlin* címmel 1920-ban jelentették meg, Berlinben.
- ¹⁸ Az USPD felbomlásáról lásd: Hartfrid Krause 1975: *USPD – Zur Geschichte der Unabhängigen Sozialdemokratischen Partei Deutschlands*. Frankfurt am Main, 132–216.
- ¹⁹ A két másik szám *Die Novemberrevolution és Der Bürgerkrieg in Deutschland* címmel jelent meg.
- ²⁰ Müller írásainak hatásáról lásd még: Hoffrogge 2008, 171–183)
- ²¹ Későbbi pályafutásáról fellelhető információkat lásd még: Hoffrogge 2008, 198–216.

Hivatkozások

- Hoffrogge, Ralf 2008: *Richard Müller. Der Mann hinter der Novemberrevolution*. Berlin, Karl Dietz Verlag.
- Hoffrogge, Ralf 2009: „Die wirkliche Bewegung, welche den jetzigen Zustand aufhebt” – Sozialismuskonzepte und deutsche Arbeiterbewegung 1848-1920, in: *PROKLA – Zeitschrift für kritische Sozialwissenschaft*, No. 155, Berlin.
- Koch-Baumgarten, Sigrid 1986: *Aufstand der Avantgarde. Die Märzaktion der KPD 1921*. Frankfurt – New York, Campus Verlag.
- Morgan, David W. 1975: *The Socialist Left and the German Revolution: A History of the German Independent Social Democratic Party, 1917–1922*. Ithaca, Cornell University Press.
- Müller, Richard 1913: *Die Agitation in der Dreherbranche*. Berlin.
- Müller, Richard 1925: *Die Novemberrevolution*. Wien, Malik-Verlag.
- Müller, Richard 1974: *Der Bürgerkrieg in Deutschland*. Berlin, Olle & Wolter Verlag.
- Müller, Richard 1924: *Vom Kaiserreich zur Republik*. Wien, Malik-Verlag.
- Schneider, Dieter – Kuda, Rudolf 1968: *Arbeiterräte in der Novemberrevolution*. Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- Tosstorff, Reiner 2004: *Profintern – Die Rote Gewerkschaftsinternationale 1921–1937*. München – Wien – Zürich, Paderborn.

(Fordította: Tillmann Ármin)

Eredeti megjelenés:

From Unionism to Workers' Councils: The Revolutionary Shop Stewards in Germany, 1914–1918 (In: Immanuel Ness and Dario Azzellini (eds.): *Ours to Master and to Own - Workers' Control from the Commune to the Present*, Chicago, Haymarket Books, Chicago, 2011)

Ralf Hoffrogge: *Richard Müller. Der Mann hinter der Novemberrevolution*, Berlin, Karl Dietz Verlag, 2008

Újabb és teljesebb feldolgozások a szerzőtől: *Working Class politics in the German Revolution* (Haymarket 2015), továbbá: *Richard Müller – Der Mann hinter der Novemberrevolution* Berlin, Karl Dietz, 2nd Edition 2018.